

THE POSITION OF STATE-OWNED BANKS IN THE BANKING SYSTEM OF UKRAINE: THE ASPECT OF THE RATE OF RETURN

S. Boiko, Ya. Diachuk

National University of Food Technologies

Key words:

*Banking system
State-owned banks
Banks with state
participation
Return on assets
Return on equity*

Article history:

Received 10.04.2020
Received in revised form
24.04.2020
Accepted 18.05.2020

Corresponding author:

S. Boiko
E-mail:
svitlanaboyko@ukr.net

ABSTRACT

Use of public finance in the banking sector requires increased attention from researchers. Because such discussion questions are actualized: diversion of part of the state budget to the formation of capital for banks; inefficient use of public finances poses a potential threat to macrofinancial stability; distortion of competition at the market of banking services through the creation of special banking conditions for state-owned banks, etc.

The article explores the position of state-owned banks in the banking system of Ukraine, which is characterized by a high share of state-owned banks in assets (60.39%) and liabilities (56.69%). It produces a high level of macrofinancial risks.

In 2009—2019, the state invariably owned the capital of two commercial banks (Oschadbank, Ukreximbank), and in some years owned parts of the capital of other commercial banks (Kyiv, Ukrgasbank, Rodovid Bank, Privatbank, Ukrainian Bank for Reconstruction and Development, State Land Bank, Settlement Center). State-owned banks were mainly unprofitable banks, and there is no direct and close link with macroeconomic indicators.

The level of ROA and ROE was determined based on empirical analysis, which in 2009—2011 and 2014—2017 was at a lower level than in other commercial banks. It indicates the inability of the state to ensure effective and efficient banking management. Privatbank has the highest level of ROE in recent years; Ukreximbank and Ukrgasbank have a sufficient level of ROE, but less than the same indicator for commercial banks with private capital; Settlement Center has low level of ROE; Oschadbank has the lowest level of ROE.

ПОЗИЦІЯ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВ У БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ: АСПЕКТ РЕНТАБЕЛЬНОСТІ

С. В. Бойко, Я. С. Дячук

Національний університет харчових технологій

Використання публічних фінансів у банківському секторі вимагає посиленої уваги з боку дослідників, оскільки одночасно актуалізуються такі дискусійні питання: відволікання частини коштів державного бюджету на формування статутного капіталу банків та їх докапіталізацію; неефективне використання публічних фінансів у банківському секторі містить потенційну загрозу макрофінансовій стабільності; порушення конкуренції на ринку банківських послуг через створення для державних банків спеціальних умов банківництва тощо.

У статті проведено дослідження позиції державних банків у банківській системі України, яка характеризується високою часткою державних банків в активах (60,39%) та зобов'язаннях (56,69%) банківської системи, що продукує високий рівень ризиків. У досліджуваному періоді (2009—2019 рр.) держава незмінно володіла статутним капіталом двох комерційних банків АТ «Ощадбанк», АТ «Укрексімбанк», а також в окремі роки володіла частинами статутного капіталу інших комерційних банків (КБ «Київ», КБ «Укргазбанк», КБ «Родовід Банк», КБ «Приватбанк», КБ «Український банк реконструкції та розвитку», АТ «Державний земельний банк», АТ «Розрахунковий центр»).

На основі емпіричного аналізу визначено рівень рентабельності активів та власного капіталу державних банків, який у 2009—2011 рр. та 2014—2017 рр. перебував на нижчому рівні, ніж в інших комерційних банках, що свідчить про неможливість держави забезпечити ефективний та результативний банківський менеджмент. Найвищий рівень рентабельності власного капіталу у 2019 р. у КБ «Приватбанк», достатній рівень, але менший від аналогічного показника комерційних банків з приватним капіталом, у АТ «Укрексімбанк» та КБ «Укргазбанк», низький рівень — АТ «Розрахунковий центр», найнижчий рівень — АТ «Ощадбанк». Ретроспективний аналіз вказує на належність банків до умовно сформованих груп протягом останніх років.

Ключові слова: банківська система, державні банки, банки з державною участю, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу.

Постановка проблеми. Банківська система станом на початок 2020 р. налічувала 75 комерційних банків [1], які суттєво відрізняються за різними ознаками, проте працюють в єдиному правовому полі та єдиному конкурентному середовищі. З-поміж таких комерційних банків функціонують державні банки (банк, 100% статутного капіталу якого належить державі [2]) та банки з державною участю у капіталі (банки, в яких держава прямо чи опосередковано володіє часткою понад 75% статутного капіталу банку [3]), частка яких у загальний активи банківської системи становила 60,39%, чистих активах — 55,23%, зобов'язаннях — 56,69%, власному капіталі — 45,87% [4]. Використання публічних фінансів у банківському секторі вимагає посиленої уваги з боку дослідників, оскільки одночасно актуалізуються такі дискусійні питання: відволікання частини

коштів державного бюджету на формування статутного капіталу банків та їх докапіталізацію, які могли бути витрачені на фінансування інших потреб соціально-економічного розвитку держави; неефективність використання публічних фінансів у банківському секторі містить потенційну загрозу макрофінансовій стабільності як за напрямом банківського сектору, так і за напрямом публічних фінансів; порушення конкуренції на ринку банківських послуг через створення для державних банків спеціальних умов банківництва тощо.

Отже, у сучасних умовах високої частки державних банків в активах, зобов'язаннях та капіталі банківської системи України актуальності набуває оцінка рентабельності державних банків у банківській системі, оскільки емпіричної оцінки потребує ефективність використання публічних фінансів державними банками в контексті загального рівня рентабельності банківської системи України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження особливостей функціонування державних банків зробили вітчизняні вчені: Г. Бортніков, О. Деревко, Л. Ковриженко, В. Костогриз, Л. Лондар, О. Любіч, В. Огородник, Г. Панасенко, Н. Погореленко, Л. Примостка, О. Тригуб, М. Хуторна та ін. [5—14]. Вчені переважно досліджували окремі аспекти функціонування державних банків: основні етапи становлення та розвитку системи державних банків — О. Тригуб [14] та В. Огородник [11], роль державних банків у забезпеченні фінансової стабільності банківської системи України — Н. Погореленко [12], В. Костогриз та М. Хуторна [8], аналіз бізнес-моделі державних банків — Г. Бортніков [5, 10], О. Любіч та Г. Панасенко [10], вплив капіталізації державних банків на боргове навантаження держави — О. Деревко [6] та Л. Лондар [9], іноземний досвід функціонування державних банків — Л. Ковриженко [7]. Аналіз публікацій свідчить про низку вузьких досліджень у напрямку визначення позицій державних банків у банківській системі України, що потребує детального емпіричного аналізу.

Метою статті є проведення ретроспективної оцінки рівня рентабельності державних банків України у контексті дослідження загального рівня рентабельності банківської системи.

Викладення основних результатів дослідження. Упродовж 2009—2019 рр. державна політика щодо присутності держави на ринку банківських послуг та у формування капіталу банківської системи України зазнавала суттєвих змін під дією фінансових, політичних, соціальних та інших чинників. Узагальнюючи провідні вектори державної політики щодо присутності держави у банківській системі, можна виділити такі:

- у 2009 р. рекапіталізовано КБ «Київ», КБ «Укргазбанк», КБ «Родовід Банк» з метою недопущення їхнього банкрутства та посилення кризових явищ у банківській системі в контексті світової фінансової кризи;

- у 2013 р. АТ «Розрахунковий центр» розпочав свою діяльність як банківська установа з виключною компетенцією проведення грошових розрахунків за правочинами щодо цінних паперів та інших фінансових інструментів, вчинених на фондовій біржі та поза фондовою біржею, якщо проводяться розрахунки за принципом «поставка цінних паперів проти оплати»;

- у 2015 р. виведено КБ «Київ» шляхом придбання його активів та зобов'язань з іншим банком з державною участю — КБ «Укргазбанк»;

- у 2016 р. націоналізовано КБ «Приватбанк» з огляду на необхідність забезпечення стабільності фінансової системи і захисту прав та охоронюваних законом інтересів вкладників [15], у цьому році за рішенням Національного банку України виведено з ринку КБ «Родовід Банк», «Державний земельний банк» та визнано їх неплатоспроможними;

- у 2017 р. реалізовано 99,9% акцій КБ «Український банк реконструкції та розвитку», що належали державі за ціною нижчою від вартості активів банку.

Отже, у досліджуваному періоді держава незмінно володіла статутним капіталом двох комерційних банків — АТ «Ощадбанк», АТ «Укресімбанк», а також в окремі роки володіла частинами статутного капіталу інших комерційних банків — КБ «Київ», КБ «Укргазбанк», КБ «Родовід Банк», КБ «Приватбанк», КБ «Український банк реконструкції та розвитку», АТ «Державний земельний банк», АТ «Розрахунковий центр».

Рівень рентабельності банку визначається сукупністю відносних показників, проте у власному дослідженні обмежимося основними показниками: ROA (Return on Assets), ROE (Return on Equity). Розрахунок ROA, ROE базуються на порівнянні чистого прибутку та середньої вартості активів та власного капіталу відповідно.

Чистий фінансовий результат державних банків і банків з державною участю в Україні (табл. 1) вказує на чистий збиток, одержаний банками у 2009—2011 рр., а також у 2014—2017 рр. Позитивний чистий фінансовий результат був одержаний державними банками у 2012—2013 рр., а також у 2018—2019 рр.

Таблиця 1. Чистий фінансовий результат державних банків і банків з державною участю в Україні, млн грн

Банк	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ощадбанк	693	461	531	566	679	-8 564	-12 273	464	559	162	277
Укресімбанк	21	51	88	160	199	-9 806	-14 132	-957	784	852	1 002
Банк Київ	-1 785 ¹	-221	17	4	4	-747					
Укргазбанк	-4 339 ¹	10	-3 614	1 100	1 002	-2 801	260	289	628	769	1 299
Родовід Банк	-2 705 ¹	-4 264	-1 399	-11	-70	-267	79 ¹	—	—	—	—
Український банк реконструкції та розвитку	-30	2	0	-7	0	-11	1	-3	-7 ¹	—	—
Державний земельний банк	—	—	—	—	-3	2	9	1 ¹	—	—	—
Розрахунковий центр	—	—	—	—	1	5	-29	2	6	36	15
Приватбанк	—	—	—	—	—	—	—	—	-23 914	12 798	32 609
Всього	-8 145	-3 961	-4 377	1 813	1 811	-22 189	-26 086	-203	-21 945	14 618	35 202

Примітка: ¹ — за період фактичного володіння державою пакетом акцій банку
Джерело: складено авторами за даними Національного банку України [4].

Доцільно також враховувати макроекономічні тенденції, рівень економічної активності загалом у державі та ринку банківських послуг та їхній вплив на чистий фінансовий результат державних банків і банків з державною участю в

Україні. Результати проведеного кореляційного аналізу (рис. 1) підтверджують наявність суперечливих тенденцій формування чистого фінансового результату державних банків і банків з державною участю: відсутність тісного зв'язку з ВВП ($r = 0,5329$), що свідчить про відсутність впливу макроекономічної ситуації на кінцеві показники діяльності банків; відсутність тісного зв'язку з чистим фінансовим результатом банківської системи загалом ($r = 0,4870$) та комерційних банків з приватним та іноземним капіталом ($r = 0,2438$), що свідчить про нижчий рівень ефективності у державних банках, порівняно з іншими комерційними банками.

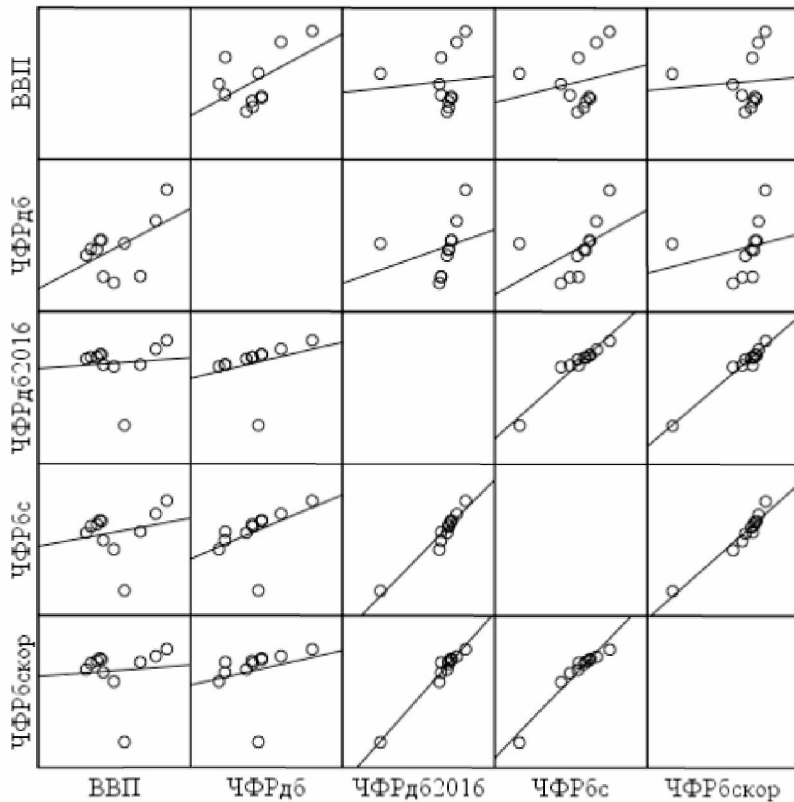

Рис. 1. Кореляційна матриця взаємозв'язку чистого фінансового результату державних банків і банків з державною участю з макроекономічними показниками, побудовано за даними Національного банку України [4], Державної служби статистики України [16]: ВВП — валовий внутрішній продукт; ЧФРдб — чистий фінансовий результат державних банків і банків з державною участю; ЧФРдб2016 — чистий фінансовий результат державних банків і банків з державною участю, включаючи КБ «Приватбанк» у 2016 р.; ЧФРбс — чистий фінансовий результат, банківської системи; ЧФРбскор — чистий фінансовий результат за мінусом чистого фінансового результату державних банків і банків з державною участю

За динамікою чистого фінансового результату державних банків і банків з державною участю в Україні за останні десять років варто відмітити переважну збитковість діяльності банків, відсутність прямого та щільного зв'язку

з макроекономічними показниками, а також показниками діяльності банківської системи України.

Рівень рентабельності державних банків і банків з державною участю в Україні наведений у табл. 2 та табл. 3 з урахуванням таких методологічних умов: середня вартість активів і власного капіталу визначається на основі квартальних показників за формулою середньої арифметичної хронологічної.

Розрахований ROA державних банків і банків з державною участю у досліджуваному періоді свідчить про коливання від збитковості на рівні 7,72% до прибутковості 4,66% з такими щорічними показниками: 2009 р. — (-5,71)%, 2010 р. — (-2,56)%, 2011 р. — (-2,46)%, 2012 р. — 0,93%, 2013 р. — 0,82%, 2014 р. — (-8,22)%, 2015 р. — (-7,72)%, 2016 р. — (-0,05)%, 2017 р. — (-2,11)%, 2018 р. — 2,01%, 2019 р. — 4,66% (рис. 2).

Таблиця 2. ROA державних банків і банків з державною участю в Україні, %

Банк	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ощадбанк	1,21	0,78	0,73	0,67	0,72	-7,37	-8,01	0,24	0,25	0,08	0,13
Укресімбанк	0,06	0,11	0,17	0,31	0,32	-12,96	-14,41	-0,92	0,70	0,80	0,99
Банк Київ	-40,70 ¹	-7,86	0,57	0,17	0,19	-37,28	—	—	—	—	—
Укргазбанк	-34,67 ¹	0,07	-22,14	5,41	4,52	-12,50	0,85	0,54	0,93	0,95	1,33
Родовід Банк	-20,77 ¹	-38,34	-14,77	-0,12	-0,79	-3,09	0,93 ¹	—	—	—	—
Український банк реконструкції та розвитку	-24,96	1,36	0,08	-4,52	0,08	-9,84	0,47	-2,62	-4,55 ¹	—	—
Державний земельний банк	—	—	—	—	-1,98	1,66	6,78	1,03 ¹	—	—	—
Розрахунковий центр	—	—	—	—	0,30	0,53	-7,07	0,91	1,64	7,85	4,31
Приватбанк	—	—	—	—	—	—	—	—	-9,76	4,75	11,29

Примітка: ¹ — за період фактичного володіння державою пакетом акцій банку.

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України [4] та власними розрахунками.

Сукупність державних банків і банків з державною участю була неоднорідною за рівнем ROA, що вказує на відсутність єдиної державної стратегії щодо особливостей діяльності банків та забезпечення ефективності їхньої діяльності. Варто відмітити критичний стан рентабельності активів КБ «Київ», КБ «Укргазбанк» та КБ «Родовід Банк», що свідчить про поступове подолання наслідків неефективного управління банківською діяльністю у роках, що передували націоналізації. АТ «Укресімбанк» та АТ «Ощадбанк» були збитковим у 2014—2016 рр. та 2014—2015 рр. відповідно, проте в останні досліджувані роки прибутковість активів була забезпечена на рівні, що не перевищував одного відсотка.

За динамікою ROA державних банків і банків з державною участю в Україні варто відмітити нижчі показники від інших комерційних банків у 2009—2011 р. та 2014—2017 рр. (рис. 2), що вказує на нижчий рівень ефективності

використання державними банками та банками з державною участю активів, якщо порівняти з іншими комерційними банками.

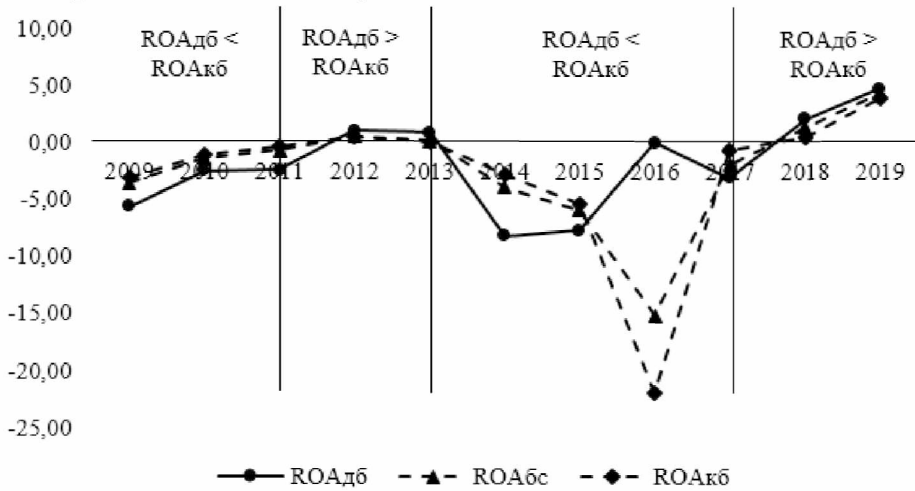

Рис. 2. ROA банківської системи України у 2009—2019 рр., %, побудовано за власними розрахунками: ROAdб — ROA державних банків і банків з державною участю; ROAbс — ROA банківської системи; ROAkб — ROA комерційних банків, за винятком державних банків і банків з державною участю

Розрахований ROE державних банків і банків з державною участю у досліджуваному періоді свідчить про коливання від збитковості на рівні 82,99% до прибутковості 44,88% з такими щорічними показниками: 2009 р. — (-25,62)%, 2010 р. — (-10,40)%, 2011 р. — (-10,50)%, 2012 р. — 4,19%, 2013 р. — 3,95%, 2014 р. — (-49,22)%, 2015 р. — (-82,99)%, 2016 р. — (-0,82)%, 2017 р. — (-31,38)%, 2018 р. — 24,62%, 2019 р. — 44,88% (рис. 3).

Таблиця 3. ROE державних банків і банків з державною участю в Україні, %

Банк	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ощадбанк	4,20	2,78	3,05	3,16	3,64	-41,37	-72,59	3,15	2,08	0,93	1,49
Укрексімбанк	0,36	0,44	0,75	1,35	1,66	-86,51	-283,90	-29,36	8,34	15,01	17,31
Банк Київ	-95,34 ¹	-31,67	2,22	0,56	0,54	-109,23	—	—	—	—	—
Укргазбанк	-302,65 ¹	0,53	-153,26	35,47	22,78	-70,72	6,93	6,25	12,01	13,83	19,95
Родовід Банк	-91,28 ¹	-286,74	-40,37	-0,29	-1,92	-7,92	2,43 ¹	—	—	—	—
Український банк реконструкції та розвитку	-46,64	2,59	0,14	-7,84	0,12	-14,44	0,91	-5,08	-11,59 ¹	—	—
Державний земельний банк	—	—	—	—	-2,49	1,81	7,38	1,12 ¹	—	—	—
Розрахунковий центр	—	—	—	—	0,56	2,76	-14,37	1,37	3,05	15,26	5,72
Приватбанк	—	—	—	—	—	—	—	—	-103,13	46,17	74,23

Примітка: ¹ — за період фактичного володіння державою пакетом акцій банку.

Джерело: складено авторами за даними Національного банку України [4] та власними розрахунками.

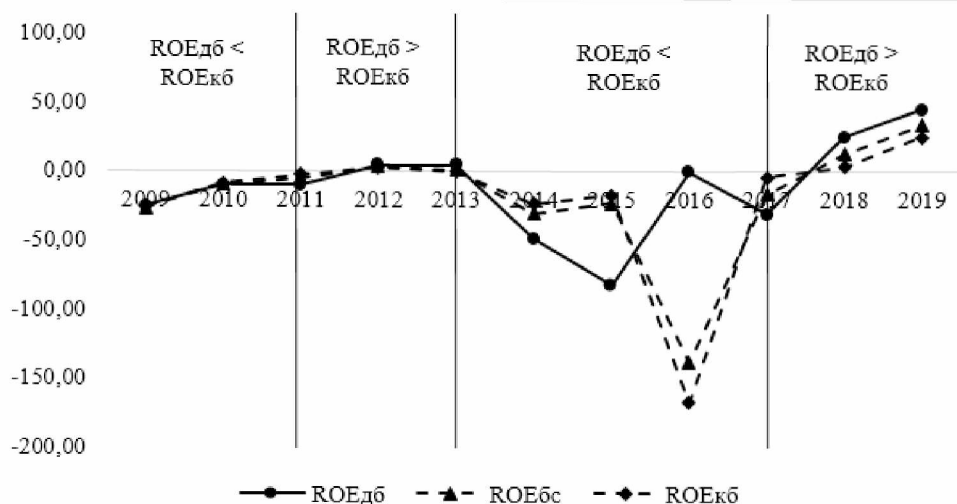

Рис. 3. ROE банківської системи України у 2009—2019 рр., %, побудовано за власними розрахунками: ROEdb — ROE державних банків і банків з державною участю; ROEbc — ROE банківської системи; ROEkb — ROE комерційних банків, за винятком державних банків і банків з державною участю

ROE державних банків і банків з державною участю більш інформативний показник для оцінки ефективності використання публічних фінансів. Так, найвищий рівень рентабельності у 2019 р. ідентифіковано у КБ «Приватбанк» (74,23%), достатній, але менший від аналогічного показника за комерційними банками з приватним капіталом, у АТ «Укрексімбанк» (17,31%) та КБ «Укр-газбанк» (19,95%), низький рівень — АТ «Розрахунковий центр» (5,72%), найнижчий рівень — АТ «Ощадбанк» (1,49%). Ретроспективний аналіз вказує на належність банків до умовно сформованих груп протягом останніх років.

За допомогою проведеного кореляційного аналізу варто відмітити наявність прямого та сильного зв'язку між розміром власного капіталу державних банків та ROE ($r = 0,8564$) лише у 2019 р., чому передував прямий і помітний зв'язок ($r = 0,5811$) у 2018 р. та слабкий зв'язок у довгостроковому періоді. Отже, доведено відсутність зв'язку між розміром власного капіталу та його рентабельністю у довгостроковому періоді, що актуалізує оцінку ефективності управління пасивами і активами державних банків, насамперед кредитним та інвестиційним портфелями. До потенційних факторів, що мають вплив на рівень ROE державних банків і банків з державною участю, можна віднести розмір статутного капіталу та частота його збільшення за рахунок коштів державного бюджету, розмір нерозподіленого прибутку чи непокритого збитку, а також інших джерел власного капіталу.

Висновки

Підсумовуючи проведене дослідження позиції державних банків у банківській системі України, зазначимо, що наявність високої частки державних банків в активах, зобов'язаннях та капіталі банківської системи слід вважати дискусійним явищем, що продукує високий рівень ризиків. На основі емпіричного аналізу визначено рівень рентабельності активів та власного капіталу державних банків, який у 2009—2011 рр. та 2014—2017 рр. перебував на

нижчому рівні, ніж в інших комерційних банках, що свідчить про неможливість держави забезпечити ефективний і результативний банківський менеджмент.

Література

1. Основні показники діяльності банків України / Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1> (дата звернення: 25.04.2020).
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення: 25.04.2020).
3. Про розподіл банків на групи на 2018 рік: Лист Національного банку України від 03.01.2018 № 20-0009/369. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/LB18005.html (дата звернення: 25.04.2020).
4. Наглядова статистика / Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist> (дата звернення: 25.04.2020).
5. Бортніков Г. П. Порівняльний аналіз бізнес-моделей державних банків в Україні. *Фінанси України*. 2019. № 1. С. 80—101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2019_1_9 (дата звернення: 25.04.2020).
6. Деревко О. С. Фінансова підтримка державних банків в Україні та її вплив на боргову політику. *Економічний вісник університету*. 2016. Вип. 31(1). С. 208—219. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_31%281%29_33 (дата звернення: 25.04.2020).
7. Ковриженко Л. О. Державні банки: міжнародний досвід та перспективи для України. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2016. № 2(1). С. 126-128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchnu_ekon_2016_2%281%29_25 (дата звернення: 25.04.2020).
8. Костогриз В. Г., Хуторна М. Е. Державні банки у системі забезпечення фінансової стабільності банківського сектору України. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2018. Вип. 1. С. 335-341. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuiues_2018_1_56 (дата звернення: 25.04.2020).
9. Лондар Л. П. Докапіталізація банків як чинник зростання державного боргу України. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 4. С. 74—81. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sra_2017_4_10 (дата звернення: 25.04.2020).
10. Любіч О. О., Бортніков Г. П., Панасенко Г. О. Аналіз бізнес-моделі державних банків в Україні. *Фінанси України*. 2016. № 10. С. 7—38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2016_10_3 (дата звернення: 25.04.2020).
11. Огородник В. В. Етапи становлення і розвитку банківської системи України в контексті державної участі в капіталі. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка*. 2017. Т. 22, Вип. 8. С. 121-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vonu_econ_2017_22_8_27 (дата звернення: 25.04.2020).
12. Погореленко Н. П. Перегляд функціоналу державних банків в системі забезпечення фінансової стабільності банківської системи України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Економічна*. 2018. Вип. 95. С. 30—39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhE_2018_95_6 (дата звернення: 25.04.2020).
13. Примостка Л. О. Державний капітал у банківській системі України. *Фінанси, облік і аудит*. 2014. Вип. 2. С. 107—119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Foa_2014_2_10 (дата звернення: 25.04.2020).
14. Тригуб О. Еволюція системи державних банків в Україні. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2015. Вип. 1. С. 404—415. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpe_2015_1_42 (дата звернення: 25.04.2020).
15. Деякі питання забезпечення стабільності фінансової системи: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2016 № 961. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/961-2016-%D0%BF> (дата звернення: 25.04.2020).
16. Національні рахунки / Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 25.04.2020).